

Из морнарске пубуне у Боки Которској

(1 фебруара 1918 године)

Прошле године, приликом прославе десетогодишњице наше ратне морнарице, уједно и „Дана поморства“, у више пригодних чланака говорило се о овој побуни, и у разним свечаностима достојно је комеморирана успомена на руководиоце побуне: Франа Раша, Антуна Грабара, Јерка Шишгорића и Мата Берничевића, који су од аустриског Пријеког војног суда осуђени на смрт и 11 фебруара 1918 године стријељани у Шкаљарима.

Уочи поменутог јубиларне године добро је дошла књига др Ферда Чулиновића „1918 на Јадрану“. На колико је интересовање она наишла, доказ су више критичких осврта који су о њој, досада, изашли у нашој штампи.

Није нам намјера, а нити смо у могућности, да дубље улазимо у анализу Чулиновићевог дјела, али се ипак не бисмо сложили са онима који кажу, да је писано пребрзо, јер писац је пронашао и користио обимну литературу, као многобројне документе и исказе. Успио је да пронађе многе живе учеснике, њихову родбину, адвокате оптужених и др. Углавном, може се рећи, да је ова интересантна књига писана са научном објективношћу и најсавјеснијим провјеравањем факата, и поред омањих техничких грешака, у мјестима, именима и датумима.

На стр. 159 поменуте књиге др Чулиновић каже: „Оригинал пресуде пријеког ратног суда није сачуван. Но она нам је позната из једног акта Команде ратне луке који садржи њен текст“ (који наводи). То је наиме једна повјерљива окружница Команде ратне луке — Котор, која се имала објавити „свима официрима и људству“ и упознати их са пресудом шесторице осуђених морнара, и у њој је пресуда цитирана у краћим изводима.

Ни пресуда, ни оптужни материјал, дакле, није сачуван. Потрудићемо се да дознамо како је нестало, јер се не можемо потпуно ослонити на изјаву др Дешковића, бранитеља у каснијем процесу осталих оптужених морнара, започетом у септембру 1918 године, који каже, да је зграда творнице сардина на Мулу, гдје се овај други процес одржавао, уништена пожаром 31 ок-

тобра 1918 год.¹⁾ Др Дешковић је са тадањим судијом Окружног суда у Котору Нином Толентином, наводно, дан прије пожара, закључао све списе „у једну собу фабрике”. Али зграда творнице није уништена пожаром 31 октобра 1918, већ у фебруару 1919 год. већ тада као прехранбено складиште италијанских трупа, које су се налазиле у околини Котора.

Прије пар мјесеци, чиновник Јавног тужиоштва у Котору, Саво Ђуровић²⁾ нашао је међу старим списима оптужни материјал Мија Херцеговца, телеграфског чиновника жељезничке станице у Зеленици, који је био оптужен, да је 2 фебруара 1918 (другог дана побуне) „у 8 сати и 20 часова вечери, неовлаштено послужујући се брзојавом поменуте станице, брзојавној централни и жељезничкој станици у Сарајеву разгласио вијести о побуди војника Ц. и К. ратне морнарице.“³⁾

Управитељ Ц. К. Државног одвјетништва у Котору, својим дописом од 10 априла 1918 године, тражи од Заповједништва ратне луке у Херцеговине уз остале податке и „осуду коју је Суд Ц. К. заповједништва ратне луке у Котору — као пријеки суд — издао ради узбуне оптуженим војницима Ц. К. ратне морнарице” у намјери да појача доказни материјал против Херцеговца

Суд ратне луке доставља одговор Државном одвјетништву, са датумом 26 априла и прилаже тражени препис пресуде. Исти је на њемачком језику, састоји се од осам страница откуцаних на писањој машини са проредом. У преводу гласи:

„Суд Ц. и К. Команде ратне луке у Котору

ГЦ: К — 97/18

86

У име његовог величанства цара аустриског и апостолског краља угарског!

Ц. и к. Суд Ратне луке као пријеки суд у Котору, након претреса који је отпочео на 7 фебруара т. г. у 10 часова 40 минута прије подне и завршио, заједно са изрицањем пресуде, на 10 фебруара т. г. у 6 часова изјутра — под претсједништвом мајора Еугена Еренхофера, под руководством војносудског поручника Др Андрије Новака, у присуству војносудског поручника Алфреда Захрадке, резервног војносудског чиновника Др Александра Франкла, резервног потпоручника Јозефа Менкеса, наредника Рудолфа Черни-ја, једногодишњег добровољца-редова

¹⁾ Дан кад су народна вијећа преузела цивилну и војну управу и ратну флоту.

²⁾ Ђуровић је списе одмах предао Поморском музеју у Котору, чија су сада својина.

³⁾ Оптужницом Мија Херцеговца позабавићемо се другом приликом.

титуларног каплара Фридриха Полака, као записничара, војно-судског поручника Др Алфреда Полака, као тужиоца, оптужених титуларног вође Франца Раша, морнара палубе II класе Антона Грабара, резервног морнаричког поднаредника-оружара Виктора Жужека, митраљесца нишанције I класе Јерка Шишгорића, морнара палубе I класе Паула Убалдини-а, арт. нишанције I класе Франца Бајжела, митр. ниш. I класе Мата Берничевића и морнара палубе III класе Лудвига Секача и бранилаца војно-судског поручника Др Војислава Ђурђевића, војно-судског поручника Јохана Секо-а, резервног поручника Леополда Фирста, резервног поручника Карла Мора и адвоката Др Александра Митровића — пресудио је по тужби Команде Ратне луке од 6 фебруара 1918 Пов. бр. 2629 против горњих оптуженика, због злочина побуне из § 137 Војнокривичног законика и по тужиоцевом предлогу за кажњавање:

1.) Франц РАШ, Прерау, истоименог среза, у Моравској, рођен 1889 године, завичајан у Тропави, р. кат., нежењен, титуларни вођа, из састава посадног одјељења Кумбор, гвоздени крст за заслуге, неосуђиван;

2.) Антон ГРАБАР, рођен и завичајан у Поречу 1883, р. к., ожењен, отац једног дјетета, морнар палубе I класе, занимањем конобар, из посаде Њ. В. Б. „Георг”, Карлов крст за храброст. неосуђиван;

3.) Јерко ШИШГОРИЋ, рођен у Жирју, Срез шибенички, 1889, р. к., нежењен, митраљезац-нишанција I класе, из посаде Њ. В. Б. „Георг”, класе 1912/1913, земљорадник, кажњен због преступа против својине са 3 дана затвора;

4.) Фрањо БАЈЖЕЛ, рођен и завичајан у Стражишћу, Среза крањског, 1894, р. к., нежењен, ужар, арт. нишанција I класе, из посаде Њ. В. Б. „Геа” неосуђиван;

5.) Мате БЕРНИЧЕВИЋ, рођен и завичајан у Јесеници, Среза сплитског, 1891, р. к., нежењен, земљорадник, митр. нишанција, I класе, из посаде Њ. В. Б. „Геа”, неосуђиван;

6.) Лудвиг СЕКАЧ, рођен и завичајан у Шандоређхазу, Банат, 1889, р. к., берберин, морнар палубе III класе, из посаде Њ. В. Б. „Геа”, неосуђиван — сви са положеном заклетвом на заставу

к р и в и с у, што су дана 1 фебруара т. г. приликом договора већег дијела ц. и к. Ратне морнарице, која се је налазила у Которском Заливу и затим насталог масовног удруживања оружаних морнара на бродовима V дивизије, флотиле крстарица и бродова подређених Команди ратне луке, употребом насилних средстава, дотјерали тако далеко, да се је указала потреба примјене противсиле у циљу успостављања реда и послушности, па су доиста морале да се призову сувоземне и поморске борбене снаге, при чему оптужени Франц Раш, Антон Грабар, Јерко

Шишгорић, Франо Бајжел, Мате Берничевић и Лудвиг Секач, нијесу одустали од учешћа у злочину нити у часу, кад је противсила била већ у приправности. На тај начин починили су злочин побуне, предвиђен у § 167 Војнокривичног законика, па се стога, на основу § 444 Војнојудског кривичног поступника и наредбе Главне војне команде ОП. бр. 32183 од 16/3 1915 о суђују и то:

Франц Раш, Антон Грабар, Јерко Шишгорић, Мате Берничевић, поред ражаловања, односно превођења у чин морнара са најнижом платом (§§ 33 и 35 ВСКЗ) и губитка свих одликовања (§ 46 ВСКЗ) на смртстријеланем.

Према § 308 претпоследњи став ВСКП ред погубљења утврђује се како слиједи: 1. Антон Грабар, 2. Мате Берничевић, 3. Јерко Шишгорић, 4. Франц Раш, Франц Бајжел и Лудвиг Секач осуђују се, на основу § 444 став 3 ВСКП и поменуте наредбе Главне војне команде и то први, поред ражаловања а други поред превођења уназад (§§ 33 и 35 ВСКЗ) — Франц Бајжел на десет година а Секач на пет година строгог затвора са по једним даном поста и тврдог лежаја, сваког тромјесечја за трајања казне.

Напротив, оптужени Виктор Жужек и Паул Убалдини ослобађају се оптужбе због истог злочина, сагласно § 306 тачке 4 ВСКП.

РАЗЛОЗИ:

На 1 фебруара о. г. избио је око поднева, скоро на свим бродовима у Которском Заливу, поготово на Њ. В. Б. „Санкт Георг” и „Геа” покрет међу наоружаним морнарима, уперен против командног састава старјешина; покрет је довео до разоружања и интернирања старјешина; сљетствено образовани су појединачни морнарски одбори, који су присвојили команду.

Тек 3-ег фебруара о. г. око 9 часова и 30 мин. прије подне успјело се је, да се спријечи ширење покрета а непокорни војници приведу обавези преузетој заклетвом, и то прибављањем јаких сувоземних и поморских борбених снага. Дошло је до тешких испада, при чему је тешко рањен пушчаним метком жандармериски официр Циперер.

У покрету су, у изузетно великој мјери, учествовали оптужени Раш, Грабар, Берничевић, Бајжел, Секач и Шишгорић.

Раш се је на 2/2 самовласно упутио из своје јединице у Кумбору на Њ. В. Б. „Санкт Георг” и тамо се придружио покрету започетом дан раније — понашајући се као вођа, отишао је адмиралу флотиле крстарица Ханзи, преговарао као вођа једне депутације, при чему је уздизао покрет као крваву револуцију и додао: „Власт је у нашим рукама”.

Око 6 часова увече дошао је поново адмиралу и у име неког заставника Сесана, који је био назначен као вођа покрета, позвао официре да се повуку у кабине, гдје ће бити интернирани, додајући при томе, да му је свеједно хоће ли га објесити данас или сутра.

Приликом тек описаног догађаја један морнар јавио је Рашу, да је Њ. В. Б. „Рудолф“ спреман да исплови и да су се три торпиљерке придружиле покрету, на што је у вези са посљедњом пријавом изјавио: „Добро је, нека „Рудолф“ причека“. Кад је адмирал указао на бесмисленост става морнара и казао му, да ће већ припремне и пристижуће јединице угушити покрет, Раш је одговорио да ће бродове бомбардовати станицу у Зеленици, како се јединице не би могле искрцати.

Раш је осим тога довео на брод заставника Сесана који се је затим прогласио за команданта брода.

Горње чињенице доказане су исказима адмирала Ханзе и капетана фрегате пл. Хубера.

Грабар је трчао по броду са пушком и натакнутиим ножем и викао „хура“. При адмираловим покушајима да умири људство, стално је викао „мир“! „ми нећемо да останемо више овдје, ми морамо да цркнемо на броду, преоптерећени смо службом а немамо отсуства, тако то не иде даље, нека се укине рапорт“, нека сви буду равноправни грађани, код куће да је и он адмирал, а прекидао је адмирала у говору „non è vero“) „хура“, даље је викао, да у револуцији мора да тече крв; он је био први који је отпочео да виче и изјавио, да је ријешено, да погине први официр, који се појави на палуби. Вођи погона Книшу, који је хтио да умири људство довикнуо је, да Книш мора да буде миран, јер да ће га иначе везати и затворити у кабину. Он је потицао људство да се и даље буни говорећи им, да су се побунили и у Мостару, Будимпешти, Трсту и да су присвојили власт.

Горње чињенично стање потврђују свједоци Ханза, Ферстер, Книш, Швајер, Хорн и Пиротић, па је на основу тога Пријеки суд уважио као доказано насиље, које терети оптуженога.

Јерко Шишгорић учествовао је од почетка у немирима, наоружао се је и вичући захтијевао мир и отпуштање кућама. Жан-дармериски официр Циперер, који је тада био на палуби, пао је на тле погођен пушчаном метком у главу. Према изјави свједока Швајера и Корже, оптужени је у том тренутку нанишанио и пуцао на жандармериског официра.

Суд је према томе стекао убјеђење, да је Шишгорић употребио оружје против претпостављеног. Али пошто су на жан-

‘) „није истина“.

дармериског официра једновременно испаљени и други меци, није се могло утврдити, да га је погодио оптужеников метак.

Франо Бајжел отворио је самовласно ручно мунициско слагалиште и пораздијелио људству оружје и муницију. Кретао се је около стално са упереним пиштољем и више пута одлазио моторним чамцем на "Георга" и на остале бродове. Морнари су га оштро поздрављали а он је издавао дозволе за излазак на крај, из чега се закључује, да је играо водећу улогу, са оружјем је присиљавао морнаре на вршење службе.

Свједоку Хоровицу, који је по налогу официра дошао у морнарски одбор уперео је у прса два пиштоља, при чему је викао: „Гаде, ти си официрски шпијун“; он је наредио да га се одвезе у одбор и тамо издјејствује дозвола, да се Хоровиц стријеља и привремено га је затворио. Ове чињенице потврђују свједоци Игнац Хоровиц, Синчик, Лепетић, Ванка, Гунст, Шуста и Каса, па се уважавају као доказане.

Мате Берничевић био је један од најактивнијих бунтовника на "Геи", он је испалио бојни метак из топа од 7 сантиметара на Њ. В. Б. „Чепел“ кад је овај хтио да исплови и тако избјегне побуну. Поред тога уперео је митраљез на торпиљерку 92, да би је приморао, да извјеси црвену заставу. Ово је уважено као доказ на основу исказа свједока Касе, Шустера, Хампо-а, Шнелера, Хоровица и Мусте.

Исто тако придружио се је покрету и Лудвиг Секач. Он се је налазио у патроли, која је хтјела да се попне на торпиљерку "67", да је запали. Поручник фрегате Мар уперео је на патролу митраљез, како би је спријечио да се попне на брод. Сакривен за једним ѕидом, Секач је испалио један метак из пушке на поручника фрегате. Осим тога, живо је учествовао у побуњеничким патролама.

У вези са дјелимичним признањем оптужениковим, ово је уважено. као доказано на основу исказа свједока Мара, Голдштикера, Гунста, Шустера.

Према чињеницама које су уважене као доказане, оптужени су починили злочин побуне из § 167 ВСКЗ.

Удруживање наоружаног људства доказано је углавном исказима адмирала Ханзе, капетана фрегате пл. Хубера и вјештака капетана Ољаче. Исти свједок наводи, да су још првог дана покрета прибављене јаке снаге за његово гушење. Околност да је адмирал обавијестио о томе људство и жив саобраћај бродова са "Св. Георг-ом" доказују, да је сваки морнар знао за припрему. Оптужени су и поред тога устрајали у својој непокорности и спровођењу у дјело горњих чињеница. Према томе, изречена пресуда је основана.

Оптужени Жужек и Убалдини ослобађају се оптужбе, јер ниједан свједок није могао да потврди, да су се они придружили побуњеницима. Незнатно дјеловање Жужеково, као писара, није било добровољно, него је према судском убјеђењу било изнуђено од надмоћних морнара.

Предлози бранилаца за привођење нових свједока нијесу усвојени, јер је чињенично стање оцијењено као довољно за пресуђивање предметне кривице у поступку Пријеког суда.

Против оптужених Раша, Грабара, Берничевића и Шишгорића морала се је изрећи смртна казна, сходно § 444 став II Војноградског кривичног поступка и § 168 Војнокривичног законика.

Оптужени Секач, према буквици, рођен је 1899 године, па према томе није још навршио 20 годину. Услед тога, због недостатка отежавајућих околности, непорочности, а и због дјелимичног признања, казна од 5 година затвора сматра се одмјереном.

Францу Бајзелу призната је као ублажавајућа околност непорочност, узбуђење као посљедица прилика и иначе добро владање. При недостатку отежавајућих околности, Пријеки суд сматра се, сходно § 444 ВСКП побуђеним, да користи одредбу III става поменутог параграфа, тим више што Пријеки суд претпоставља, да је извршењем смртне казне над четворицом најтежих криваца, пружен потребан застрашујући примјер.

Котор. 10 фебруара 1918.

Др. Андрија Новак, с. р. војноградски
поручник — руководиоца претреса.

Иван Захрадка, с. р. војноградски
поручник, дјеловођа

Еуген Еренхофер, с. р. мајор
предсједавајући

Потврђује се пресуда.

Смртна казна извршиће се над овом четворицом осуђених на смрт.

Херцегнови, 10 фебруара 1918.

Командант ратне луке:
Гусек, с. р. артиљ. генерал

Објављена на 11 фебруара 1918 у 5 часова прије подне.

Котор, 11 фебруара 1918. Новак, с. р. војноград. пор.

Објављена по други пут на губилишту осуђенима Францу Рашу, Антону Грабару, Јерку Шишгорићу и Мати Берничевићу

и смртна казна извршена на 11 фебруара 1918 у 6 часова 50 мин. прије подне.

Котор, 11 фебруара 1918. Новак, с. р. војносуд. пор.

Осуђеним Франу Бајзелу и Лудвигу Секачу одређено извршење казне са 10/II. Паул Убалдини и Виктор Жужек оптужени из затвора на 11/II.

Котор, 11 фебруара 1918 Новак, с. р. војносуд. пор.“

Поводом тридесетогодишњице побуне, пресуде и стријељања њених зачетника и руководиоца, сматрали смо угодном дужношћу, да преведемо и објавио ову пресуду, која је досада била непозната у свом пуном и изворном садржају.

Иг. Злоковић